

GELENEKSEL KÜLTÜRÜN DOĞAL MİRAS ALANLARININ KORUNMASI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ÇERKES KÜLTÜRÜ ÖRNEĞİ

The Effect of Traditional Culture on the Protection and Sustainability of Natural Heritage Sites: The Case of Circassian Culture

Saniye AKÇA*

ÖZ

Doğal miras, yeryüzünün sahip olduğu, korunması gereken fiziki ve biyolojik değerlerdir. Doğal miras, kültürel boyutu olan doğal sitleri, kültürel peyzajı, fiziki ve biyolojik değerleri kapsar. Geleneksel kültür ve yaşam toplumlarda doğaya saygıyı ve korumayı benimsetmektedir. Geçmişten günümüze kadar geleneklerin insan ve çevre üzerindeki etkisini görmek mümkündür. Bunlardan birisi de geleneklerin doğa koruma üzerindeki etkisidir. Gelenekler ve geleneksel öğretiler doğaya saygıyı benimsetiyorsa, o toplumda doğayı koruma kültürü de oluşmuş demektir. Geleneklerine bağlı olan Çerkes toplumu da kutsal mekân olarak gördükleri doğal alanlara yüzyıllar boyunca saygı duymuş ve onları korumuştur. Doğanın korunmasına yönelik gelenekler, yüzyıllar boyunca Çerkeslerin hayatlarının her alanında kendini göstermiş ve bunu bir yaşam biçimi olarak benimsemişlerdir. Fakat 19. yüzyıldan itibaren başlayan savaşlar ve devlet politikaları ile birlikte Çerkesler yaşadıkları topraklar üzerindeki haklarını kaybetmişlerdir. Bu da doğal miras alanları üzerindeki koruma ve geliştirme kültürlerini kaybetmelerine neden olmuştur. Çerkeslerin ana yurdu olan Kuzey Kafkasya bölgesindeki devlet politikaları ile birlikte değişen nüfus yapısı, doğal miras alanlarına da yansımıştır. Yerel halkın ve geleneksel kültürünün bölge üzerindeki etkisini kaybetmesiyle doğal miras kapsamındaki kutsal ormanlar, korular, bahçeler ve özel tarım sisteminin bulunduğu alanlar büyük ölçüde yok olmuştur.

Anahtar Sözcükler: doğal miras, sürdürülebilirlik, geleneksel kültür, koruma, Çerkes kültürü.

ABSTRACT

Natural heritage is the physical and biological values that the earth has and must be protected. Natural heritage includes natural sites with a cultural dimension, cultural landscape, physical and biological values. Traditional culture and life impose respect and protection for nature in societies. It is possible to see the effects of traditions on people and the environment from the past to the present. One of them is

* Doktora Öğrencisi. Kabardey Balkar Devlet Üniversitesi, Nalçik/Rusya. E-posta: saniyeakcaa@gmail.com. ORCID: 0000-0002-7878-9537.

the effect of tradition on nature conservation. If traditions and traditional teachings adopt respect for nature, it means that a culture of protecting nature has also been formed in that society. The Circassian society, which adheres to its traditions, has also respected and protected the natural areas they see as sacred places for centuries. Traditions for the protection of nature have manifested themselves in all aspects of the Circassian life for centuries and have adopted this as a way of life. However, with the wars and state policies that started from the 19th century, the Circassians lost their rights on the lands they lived in. This has caused them to lose their protection and development culture on natural heritage sites. The changing population structure with the state policies in the North Caucasus region, which is the homeland of the Circassians, has also been reflected in the natural heritage areas. With the loss of the influence of the local people and their traditional culture on the region, the sacred forests, groves, gardens and areas of the special agricultural system within the scope of natural heritage have largely disappeared.

Keywords: natural heritage, sustainability, traditional culture, conservation, Circassian culture.

Giriş

UNESCO, ICOMOS gibi uluslararası kurumlar tarafından hazırlanan sözleşmelerde ve hukuk metinlerinde kültürel miras somut kültürel miras, somut olmayan kültürel miras, doğal miras ve sualtı kültürel mirası olarak sınıflandırılmıştır. UNESCO tarafından hazırlanan Dünya Miras Sözleşmesi'nin önsözünde “kültürel ve doğal mirasın herhangi bir parçasının bozulmasının veya yok olmasının, bütün dünya milletlerinin mirası için zararlı bir yoksullaşma teşkil ettiği”, “kültürel ve doğal mirasın parçalarının istisnai bir öneme sahip olduğu ve bu nedenle tüm insanlığın dünya mirasının bir parçası olarak muhafazasının gerektiğini” ve “kültürel ve doğal mirasın korunmasına iştirakin bütün milletlerarası camianın ödevi olduğu” kabul edilmektedir.

Günümüzde doğal kaynaklar, sonsuz insan ihtiyaçları ve artan nüfus karşısında yetersiz kalmaktadır. Bu artış ile birlikte yoğun kullanım baskısıyla karşı karşıya kalan doğal alanlar tahrip edilmektedir. Doğal kaynakların korunması, başka bir deyişle korunarak kullanılması sürdürülebilirlik açısından son derece önemlidir.

Doğanın korunması konusu yaygın olarak sanıldığına tersine, çevre kirliliğinin gündemi meşgul etmeye başlamasıyla ortaya çıkmış bir konu değildir. Doğa korumanın şimdiki değerlendirmelerden farklı olarak kutsal alanların ve bazı hayvanlar ile yaşam alanlarının korunmasıyla başladığı ve kökenlerinin çok eski tarihlere dayandığı söylenebilir (Kurdoğlu, 2007).

İnsan, yaşamını sürdürmek için doğadan faydalanırken diğer yandan da çevreye yönelik etkilerde bulunmaktadır. Doğal çevre de buna karşılık kendisinden faydalanan ve yaşamını kendisine bağlı olarak sürdüren insanı ve insan yaşamını etkilemektedir. Geçmişten günümüze kadar insan ile doğa sürekli etkileşim halinde olmuştur. Gelenekler ise insanoğlunun algıları ve faaliyetleri üzerindeki etkisiyle bu etkileşimin önemli bir faktörü durumundadır. Yaşamları içinde insanların güçlü geleneklerinden kaynaklanan davranışlarıyla doğa üzerinde olumlu veya olumsuz etkilerini görmek mümkündür (Yürüdü ve Toksoy, 2017).

İnsanoğlunun en büyük etkilerinden olan savaşlar, ekonomik, sosyal ve siyasi etkenler, teknolojik gelişmeler ile birlikte toplum yapısı etkilenmekte, bu da yaşam alanları ile çevrelerini etkilemektedir. Yerel halkın ve onun kültürünün etkisinden uzak kalan topraklar ve varlıklar korunma ve benimsenme olgusundan uzaklaşmakta ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, kendilerini dünyanın ve doğanın ayrılmaz bir parçası olarak gören Çerkeslerin, doğal miras alanları kapsamındaki doğal unsurların korunmasına yönelik kadim yaklaşımları ve gelenekleri incelenmektedir. Doğa ile olan geniş ve çeşitli bağları Çerkesleri özgür kılmış ve “özgürlük ruhu” bütün yaşamları boyunca etkisini göstermiştir.

Geleneksel olarak dünyanın değiştiğine ve insanların bu değişim ile birlikte çeşitli sorunlar meydana getirdiğine inanılmaktadır. Çerkesler bu sorunu başka bir şekilde görmektedir; “Dünya değil insanlar değişmekte, insanlar ise doğayı etkileyip çevrelerindeki dünyayı değiştirmektedir”. Bu nedenle kadim dönemlerden beri Çerkesler, insan düşünce ve eylemlerinin acımasızlığının bir felakete neden olabileceğine inanmaktaydılar (Kuek, 2018). Çerkeslerin 19. yüzyıl itibari ile yaşadıkları savaşlar, sürgünler ve devlet politikaları topraklarından uzaklaşmalarına neden olmuş ve özellikle bu olguların bölgedeki doğal miras alanları üzerindeki olumsuz etkileri görülmüştür.

Doğal Miras Alanları

Dünya miras alanları sınıflandırılmalarından biri olan doğal miras, yer-yüzünün sahip olduğu, korunması gereken fizikî ve biyolojik değerlerdir. Başka bir deyişle doğal miras biyolojik, jeolojik-jeomorfolojik ve hidrografik çeşitliliğin oluşturduğu değerlerdir (Gülersoy, 2016). Son yıllarda doğal miras alanlarının en önemli parçaları kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu miras alanları bir kez yok edildiğinde bir daha geri getirilme imkânı bulunmamaktadır.

Doğal miras alanlarını tehdit eden unsurlar doğal ve insan kaynaklı sebepler olarak sınıflandırılabilir. Doğal sebepler küresel ısınmadan kaynaklı ısı ve nem değişimleri, doğal afetler iken insan kaynaklı sebepler savaşlar, siyasi ve ekonomik etkenler, tahribatlar, doğal kaynakların yanlış kullanımı gibi nedenlerdir. Aynı zamanda kentlerin kontrolsüz büyümesi ve kentleşmenin neden olduğu yapılaşmalar da doğal miras alanlarının insan kaynaklı tehdit unsurlarındandır.

Son yüzyılda hızlı bir şekilde gelişen teknoloji ve endüstriyel faaliyetlerin neden olduğu çevre kaynaklı problemlerin yanı sıra, kontrolsüz artan nüfus ve dünya kaynaklarının sınırlılığı; insanlığı, yeni bir kavram olan sürdürülebilir koruma koşullarının araştırılmasına ve uygulanmasına yönlendirmektedir (Çapar ve Yenipınar, 2017). Doğal alanların korunması insanlık tarihinde uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Geçmişten günümüze insan yaşamının her alanında geleneklerin etkisini görmek mümkündür. Sürdürülebilir insan-doğa ilişkilerinde toplumların yaşam tarzlarını oluşturan geleneklerin payı çok büyüktür. İnsanlar değişik nedenlerle doğaya ait unsurlara kutsallık atfetmiş, doğa ile uyumlu yaşamaya özen göstermiştir.

Çerkesler ve Geleneksel Çerkes Kültürü

Kafkasya Azak Denizi, Hazar Denizi ve Karadeniz arasında kalan, Kafkas sıra dağlarının hem güney hem de kuzeyini kapsayan geniş bir bölgeyi ifade etmektedir. Çerkesler, Kuzey Kafkasya'daki en eski toplumlardan birisidir. Geçmiş dönemlerden itibaren Karadeniz'in kuzeydoğu kıyılarından, Kafkas Dağlarına kadar uzanan alanda yaşamışlardır.

Tarihi olarak, en eski çağlardan itibaren çeşitli kavimlerin mücadelelerine sahne olan Kuzey Kafkasya bölgesine ilk gelenler Kimmerlerdir. M.Ö. 1000 yıllarına doğru Kimmerler Güney Rusya'ya hâkim olmuşlardır. Araştırmalara göre Kuzey Kafkasya kültürü İskitlerin ve Kimmerlerin etkisiyle oluşmuştur. M.S. 4. yüzyıldan itibaren Kuzey Kafkasya'ya gelen ve Türkçe konuşan halklar (Hunlar, Bulgarlar, Hazarlar vb.) bazı bölgelerin Türkleşmesine yol açmış ve bölgenin etnik haritasında önemli değişiklikler oluşmaya başlamıştır.

1064 yılından itibaren Selçuklular Kafkasya'yı kuzeyden sararak Rusların bölgeye gelmesini engellemişlerdir. Daha sonraki tarihlerde Ruslar, Kafkasya'nın kendileri için olan önemini anlayınca bölgeyi işgal ederek bölgenin Rusya'ya tabi olmasını sağlamışlardır. 19. yüzyılın ortalarına kadar Kuzeybatı Kafkasya'da yaşamış olan Çerkeslerin büyük bir kısmı, Kafkas-Rus Savaşları'nın sonucunda 1860'lardan başlayarak Osmanlı topraklarına sür-

gün edilmişlerdir. Yüzyıldan fazla süren Kafkas-Rus Savaşları, 21 Mayıs 1864'te Rusya'nın savaşın bittiğini ve Kafkasya'nın fethedildiğini ilan etmesiyle son bulmuştur (Aksoy, 2018).

Sovyetler Birliği döneminde Kuzey Kafkasya'da "böl-yönet" politikası uygulanmıştır. Sovyetler Birliği tarafından bilinçli yapılan bu politika, Kafkas halklarının kendi arasında etnik gruplara ayrılmasına neden olmuştur. Sovyet hükümeti Kafkasya'da oluşturduğu özerk cumhuriyet ve bölge sınırlarını, bölge halklarını işbirliğine ve aralarındaki anlaşmazlıkları gidermeye yönelik biçimde değil, merkezin kontrolünü kolaylaştıracak şekilde çizmiştir (Ayan, 2010).

Günümüzde Rusya'nın sınırları içinde kalan ve özerk bir yapıya sahip olan Adigey, Karaçay-Çerkesya, Çeçenistan, Kuzey Osetya, Dağıstan, İnguşetya, Kabardey-Balkar Özerk cumhuriyetleri ile Stavropol ve Krasnodar kraylarını içine alan Kuzey Kafkasya Bölgesi, asıl Kafkasya coğrafyasını temsil etmektedir.

Çerkeslerin yaşadığı bölge tarihsel ve coğrafi ortaklık ile birlikte, kültür peyzajlarının benzer olduğu, ekolojik ilkeleri olan, ulusal arazi kullanımı gelenekleri üzerine inşa edilmiş etno-kültürel bir alanı kaplamaktadır. Bu olgu birçok gezginin vurguladığı "Çerkesya doğa tarafından yaratılan bir tapınaktır" düşüncesini desteklemektedir. İklim ve doğa koşulları, halkların yaşam alanlarında, ilişkili oldukları etnik grubun yaşam tarzı ve düşüncesi üzerinde büyük bir etki bırakmaktadır. Kafkasya'nın doğası ile birlikte organik bir bütünlük içinde yaşayan Çerkesler dünyanın en dikkat çekici kültürlerinden biri olan "xabze"yi (görgü kuralları) oluşturmuşlardır. Önemli ve dikkat çekici bir manzaraya ve özel tarıma sahip Çerkeslerin yaşadığı bu topraklar gelenekler, sosyal kurallar, mitler ve pagan inançları için eşsiz bir hazine haline gelmiştir (Chuntyzheva, 2020).

Çerkeslerin geleneksel kültüründe önemli bir etkiye sahip olan ağaç ve orman kültü köklü bir geçmişe sahiptir. Bu halkın tapınakları kapalı mekanlar değil, onların kutsal bahçelerdeydi. İnsanların ibadet, kutlama ve görüşme için toplandığı kutsal olarak gördükleri ormanların ve koruların doğal ortamında korunmasına yönelik geleneksel uygulamaları, Çerkes topraklarında güçlü bir varlığa sahiptir. Bu alanlarda ağaç kesmek, ağaçların dallarını kırmak ve avlanmak yasaktı. Çerkesler, kutsal bir ağaçtan kesilen bir dalın kişinin hayatını alacağına, yıkılan bir ağacın tüm aileyi hayattan mahrum edeceğine ve bir korunun yok edilmesinin ait olduğu tüm toplumun yok olmasına yol açacağına inanıyorlardı. Rus etnograf Vladimir Dmitriev'e gö-

re; “Rus-Çerkes savaşı sırasında Çerkes savaşçılarının bu kutsal alanları düşman tarafından hayatları pahasına yağmalanmaktan şiddetle savunmalarının nedeni şüphesiz bu inançlardı” (Zhigunava & Taras, 2021).

Kendisine kutsallık atfedilen doğal miras unsurlarından biri de ağaç motifidir. Çerkeslere göre yaşayan varlıklar olan ağaçlar da insanlar gibi nefes alır, birbirleri ile konuşurlar. Ağaçlar, kendilerine karşı olan olumlu ve olumsuz davranışları hissedebilmektedirler. Ayrıca ağaçlar insana fayda getiren ve getirmeyen olarak iki gruba ayrılmaktaydı. Kendi dillerinde “hayırlı ağaç” olarak adlandırılan ağaçlar; meşe, gürgen, şimşir, ıhlamur, dişbudak ve meyve ağaçlarıdır. Yumuşak yapılı ağaçların çoğunun ise insanlara zarar verdiği kabul edilmekteydi. Yine kendi dillerinde “aptal ağaç” olarak adlandırılan faydasız ağaçlar; söğüt, yabani akçaağaç, kavak ve meyve vermeyen ağaçlardır.

Çerkes kozmolojisinde, doğa ve insan dünyası arasında bir köprüyü temsil etmektedir. Kutsal bir ağaç altında yapılan dua ayinlerinin, yerleşik ruhları çağırdığına ve onların gizli güçlerinin kilidini açtığına inanılmaktaydı. Dansların en kutsal sınıfına “Wuic” adı verilir ve bu danslar saygı duyulan kutsal bir ağacın etrafında dansçılar tarafından icra edilirdi (International Centre for Circassian Studies, 2009).

“Hayat ağacı”, dünyadaki birçok manevi ve mitolojik gelenekte bulunan evrensel bir semboldür. Bazen “kozmetik ağaç”, “dünya ağacı” veya “kutsal ağaç” olarak bilinen “hayat ağacı” bilgelik, güç, koruma, bolluk, güzellik ve kurtuluş gibi birçok şeyi sembolize etmektedir. Çerkes kozmolojisinde ise doğal dünya ile insan dünyası arasında bir köprüyü temsil etmektedir. Etnolog Mikhail Myzhaev’e göre, Çerkes mitolojisinde evren üç katmanlı olarak temsil edilir: dünya ağacıyla birbirine bağlanan alt, orta ve gök dünyaları (üst dallar-göksel dünya, orta gövde-dünyevi dünya, alt kökler-yeraltı dünyası). Hayat ağacı, yalnızca bu dünyalar arasında bir bağlantı köprüsü olarak değil, aynı zamanda evren (makrokozmos) ve insan (mikrokozmos) arasında aracı bir bağlantı olarak da hareket eder.

Yüzyıllar boyunca birçok araştırmada Çerkeslerin askeri kültürünün üstün özelliklerinden bahsedilmiş, bu geleneksel kültürün diğer yönleri gölgede kalmıştır. Özellikle toplum kültürünün temelini oluşturan tarım ve yaşam sistemi göz ardı edilmiştir. Son dönemlerde bilim adamları Çerkeslerin orijinal arazi kullanım geleneğini ve tarımsal mirasını incelemeye başlamışlardır.

Çerkesler tarafından ormanların, ağaçlık alanların ve bahçelerinin oluşturulması, insanlar ve doğal çevreleri arasında yüzyıllar boyunca sürdürülen pratik bir ilişki olarak kalmıştır. Çerkesler, ünlü orman-bahçe modeli ve meyve ağacı yetiştiriciliğini tanımlayan birçok yazılı kaynakta kanıtlandığı gibi, ağaçlara saygı duyuyor ve onlara nasıl bakacaklarını biliyorlardı. Bu gelenekler, doğa-kültür paradigmasına bütüncül bir yaklaşımı yansıtmaktadır: “Çerkesler, kültür ve doğayı birbirine zıt değil, birleşik bir kategori olarak anladılar. Doğa ve kültür, ikiye ayrılmak yerine iç içededir” (Zhigunava & Taras, 2021).

Çerkeslerin yaşadığı Kafkasya bölgesi doğa yönetiminin rasyonelliği ve peyzaja karşı olan dikkatli tutum ile her zaman gezginleri etkilemiştir. Toplumun ekonomik ve sosyal gelişimi de, etnik kültürün oluşumunda önemli faktör olan doğal çevreden her zaman etkilenmiştir. Çerkes toplulukları, topraklarının kaynak potansiyelini yaygın olarak kullanmışlardır. Yaşadıkları bölgenin coğrafi özelliklerini çok iyi bilmişler ve ekonomilerini yönetmek için ileri yöntemler geliştirmişlerdir. Özellikle Batı Kafkasya bölgesinin doğal mirası, nüfusa çok çeşitli koşullar sunmuş ve doğal çevre ile etkileşim yollarını çeşitlendirmiştir. Çerkeslerin doğa yönetiminin özgünlüğü, yerli halkın ekonomik davranışının özellikleri üzerinde iz bırakarak, ekolojik ve etnososyal özelliklerde kendini göstermiştir. Çerkesler doğal mirasın avantajlarını kullanmışlar, mümkün olan maksimum miktarda kaynağa hakim olmuşlar ve iyi işleyen bir ekolojik-ekonomik sistem kurmuşlardır. Tüm yaşamları toprağa, doğaya ve bileşenlerine karşı sevgi ve saygı doluydu.

Çerkesler, ekolojik önemi bakımından özel bir tarım teknolojisi ve sürdürülebilir doğal tarım sistemi oluşturmuşlardır. Pratik amaçları için doğal çevrenin unsurlarını kullanarak, habitata yeni bir ekili bitki peyzajı getirmişlerdir. Çerkeslerin tarım anlayışı etnik kimlik, kültür ve çevre dostu olmasıyla ayırt edilebilir. Özellikle ön plana çıkan teraslama çiftçiliği, Kafkasya'nın dağlık bölgelerindeki nüfusun en eski mesleklerinden biridir. İzleri ise günümüze kadar gelen yapay ve doğal teraslarla ilişkilendirilmiştir. Yapay teraslama, doğal ve iklim koşulları, bölgenin topografik özellikleri, toprak yapısı, yeraltı suyuna yakınlık vb. hakkında bilgi gerektiriyordu. Teraslar sayesinde dik yamaçlarda ve vadilerde tarım yapmak mümkün olmuştur. Teraslama yöntemi ile yapılan tarım, yoğun bir nüfus için gıda güvenliğini sağlamış, iklim ve hava olumsuzluklarındaki etkiyi azaltmış ve dağ yamaçlarını erozyondan korumuştur.

Çerkeslerde “bahçecilik” kültürü de eski köklere sahiptir. Çerkes bahçelerinin adı 15. yüzyıla kadar uzanmaktadır. 18. ve 19. yüzyılın tüm gezginleri,

Çerkes bahçelerinin bolluğu ve çeşitliliği karşısında hayrete düşmüştür. Ünlü Çerkes bahçelerinin çoğu, deniz kıyısından yaklaşık 3-5 km uzaklıkta, orta dağ bölgesinde bulunmakta, bu da çiçeklenme döneminde deniz sislerinin ve aşırı nemin olumsuz etkisini engellemekteydi. İlginç bir şekilde, güney bahçeler hariç tüm bahçeler farklı eğimlere yönelmekte, mikro iklim koşullarının elverişsiz olduğu vadilerde ise bahçe dikmekten kaçınırlardı. Çerkesler, orman açıklıklarında yabani meyve ağaçlarının aşılmasını yaygın olarak kullanmışlardır. Bir yolculuğa çıkarken, her zaman aşı bıçaklarını yanlarına alıp, ağaçlara aşılar yapmışlardır. Bu toplum geleneği sayesinde orman bahçeleri oluşturulmuştur.

Çerkes toplumları, yüzyıllar boyunca bölgesel olarak istikrarlı bir şekilde yaşamış, üst düzey bir kültür yaratmışlardır. Kadim kültürlerinin taşıyıcıları olan Çerkes toplulukları, tarihte doğa ve toplum kültürü arasındaki olumlu etkileşimin ve uyumun örneğini mükemmel bir şekilde göstermişlerdir. Bu toplum son derece gelişmiş tarımını ve bahçeciliğini geliştiren güçlü ve istikrarlı bir medeniyetti. Çerkes toplulukları çevre ile uyumlu bir şekilde kendi yaşam biçimlerini geliştirmişler, dağlık bölgelerde orijinal yaşam biçimleri oluşturmuşlardır. Bu da karmaşık coğrafi bir bölgede kendi etno-kültürel özellikleriyle bölgesel bir sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınma modelini mümkün kılmıştır.

19. yüzyıl itibari ile başlayan Kafkas Savaşları ile birlikte ormansızlaştırma politikaları uygulanmaya başlanmış, sürgün edilen yerel halkın topraklarına yerleştirilenler, ormanları ve kutsal koruları yok etmeye başlamışlardır. Bu uygulamalar Sovyetler döneminde de devam etmiştir. Yapılan bu politikalar yerli halkın kültürel mirasına karşı olan tutumu göstermiştir. Koloniciler tarafından ormanların yok edilmesi ile birlikte çeşitli çevre sorunları da ortaya çıkmaya başlamış, nehirler sığlaşmış ve su kaynakları azalmaya başlamıştır. Çerkesler pınarların ve sulak alanların dekorasyonuna gösterdikleri özen ile ayırt edilmişlerdir. Fakat bölgeye yönelik yapılan yok etme politikaları ile birlikte su kaynaklarına ulaşım azalmış ve hatta çoğunlukla kirliliği su birikintileri ortaya çıkmaya başlamıştır.

1864 büyük Çerkes sürgününden önce, Çerkesler tarafından dikilen ağaçlar bölgelerini fethetmek isteyen imparatorluklardan kurtulmayı kısmen de olsa başarmış, çok az bir kısmı da günümüze kadar gelmiştir. Karadeniz kıyısında oluşturulan önemli ekolojik birikimlerin Kafkasya'da ki toplumların ortadan kaldırılmasıyla kesintiye uğradığı fikri, F.B. Dobrokhhotov tarafından şu şekilde vurgulanmıştır; "Yerel halkın yer değiştirmesi, Kuzey Kafkasya ekolojisi ve tarım kültürü için bir felaket oldu, yarım yüzyıldır yerel

halkın ıssızlaşan anayurdu ekilip biçilmeden öylece kalakaldı.” (Kuek, 2018).

Sonuç

Doğanın korunması kavramı kültürel bir etki mekanizması ile oluşmaktadır. Toplum kültürünün temelini oluşturan gelenekler doğaya saygı ve sevgiyi öncelik olarak görüyorsa, o toplumun koruma kültürü de oluşmuş demektir. Ülkeler ve toplumların geneline bakıldığında, geleneklerin doğal mirasın korunması üzerindeki etkisi önemli ölçüde fark edilmektedir. Doğal alanların tahrip edilmesinin önüne geçmek için dünya genelinde doğal alanlar çeşitli yasalar ile korunmaktadır. Ancak bu uygulamalar sürdürülebilir korumayı istenilen düzeyde sağlayamamaktadır. Oysa geleneklerin yaşam alanlarına ve toplumlara etkisi ile birlikte, doğal miras alanlarına hiçbir şekilde zarar verilmemekte ve bu alanlar için özel bir yasaya ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu nedenle geleneksel öğretisi bu alanların korunmasında yasalardan daha etkili olmaktadır.

Doğal mirasın sürdürülebilir korunması kapsamında Çerkesler doğal kaynaklarının kullanımını organize etmek için belirli kısıtlamalar geliştirmiştir. Bunlardan birisi de ormanların, bahçelerin kutsal olmasıdır. Bu alanlar dokunulmazlardı, ağaç kesmek ve ağaçların dallarını kırmak yasaktı. Ormana veya koruya sığınan hayvanlar avlanmaz ve zarar görmekten korunurdu. Bunlara uymayanlar ise ayıplanır ve cezalandırılırdı. Çerkeslerin geleneklerinde bir kültür nesnesi olarak insan, çevresiyle, gelenekleri ile bağlantılı olarak düşünülmelidir.

Sürdürülebilir insan-doğa ilişkisinde kutsal doğal miras alanları çoğu zaman birçok toplum kültürünün geleneklerine derinden bağlıdır. Belirli bölgelerdeki dar alanlarda etkili olan bu yaşam biçiminin kayda geçirilip doğa korunması konusunda somut örnek olarak sunulması ve daha geniş topluluklara yayılması doğaya karşı bilinçli bir toplum oluşturmada faydalı olacaktır. Çerkeslerin kutsal koruları, ormanları ve bahçelerinden oluşan ekosistem, insanlar ve çevreleri arasındaki yüzyıllar süren etkileşimlerinin bir sonucudur. Bunlar doğa ile kültürün birleştiği alanlardır. Bu alanlardaki flora ve fauna çeşitliliğinin korunması geleneksel ve işlevsel ilkeler tarafından yönetilen bir arazi kullanım modeli olarak görülebilir.

Çerkes kültürünün yükselişinde ve gelişmesinde önemli rol oynayan geleneksel doğa yönetimi sistemi, ekonomik durgunluğu önceden belirleyen bir faktör haline gelmiştir. Bu kültür 600 yıldan fazla bir süredir varlığını sürdürmüş, zaman içinde dengeli ve çeşitlendirilmiş bir ekonomi yaratmış ve

halk ile “beslenme“ ortamı arasında olumlu bir ilişki örneği oluşturmuştur. Ekosistemlerin işleyişi hakkında bilgi sahibi olan geleneksel doğa yönetimi sistemi, heterojen bir Çerkes kültürünün sürdürülebilir gelişimine katkıda bulunmuştur.

Çerkesler son yüzyıllarda doğal kaynakları farklı şekillerde kullanmışlardır. Fakat hiçbir noktada özel kullanım kapsamında ağaçlık alanlara dokunmamış ve ormanları zarar görmemiştir. 19. yüzyılda Kuzey Kafkasya’da yaşanan sorunlar ile birlikte, bölgede halkın egemenliği ve geleneksel kültürün etkisi ortadan kalkmıştır. Sovyet ve Rus devlet politikaları bölgenin büyük ölçüde değişmesine neden olmuştur. Kolonizasyon öncesi dönemlerde doğal kaynaklar kontrollü bir şekilde korunmuş ve kullanılmıştır. Fakat Rus kolonizasyonu ile birlikte doğal kaynakların kullanımı sorun haline gelmeye başlamıştır. Sovyet döneminde modernleşme ve sanayileşme politikaları bölgede ekolojik sorunlar yaratmış ve doğal mirasın yok olmasına önemli etkilerde bulunmuştur. Ateizmin devlet ideolojisi olarak desteklenmesi, tüm geleneksel uygulamaların ve yerel bilginin geri kalmış ve modası geçmiş olarak ilan edilmesi de mevcut toplumsal hayatı etkilemiştir. Sovyet sonrası yolsuzluk ve çevre sorunlarının ihmali, Kafkasya’ya özgü milyonlarca yıl öncesine dayanan doğal mirasın neredeyse tamamen yok olmasına neden olmuştur.

Kaynakça

- Aksoy, Zeynep (2018). “Çerkes Sürgünü Hikâyelerinde Kimliğin İnşası”. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 31: 62-76.
- Ayan, Ergin (2010). “Kafkasya: Bir Etno-Kültürel Tarih Çözümlemesi”. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 19-50.
- Chuntyzheva, Rima (2020). “Natural-Geographical Factor in the Historical Process of Adyghs”. *Vestnik Majkopskogo Gosudarstvennogo Tehnologiceskogo Universiteta*, 12(4): 65-72.
- Çapar, Gizem ve Yenipınar, Uysal (2017). Kültürel ve Doğal Mirasın Sürdürülebilirliğinde Turist Rehberlerinin Rolüne İlişkin Turist Algısı”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(38): 397-423.
- Gülersoy, Ali Ekber (2016). “Doğal Mirasın Korunması Açısından Sosyal Bilimler (Ortaokul) ve Coğrafya (Orta Ve Yükseköğretim) Müfredat Programlarının Değerlendirilmesi”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14: 315-354.

- International Centre for Circassian Studies (2009). “The Hearth Tree, Circassian Cultural and Literary Miscellany”. *ICCS*, 1(2): 7-129.
- Kuek Asfar (2018). “The Area of Origin, Development and Existence of the Heroic Epos Narty and its Role in Shaping the Worldview of the Adygs”. *Cultural Heritage of the North Caucasus as a Resource for Interethnic Accord*. Ministry of Culture of the Russian Federation Russian Scientific Research Institute of Cultural and Natural Heritage named After D.S. Likhachev.
- Kurdoğlu, Ođuz (2007). “Dünyada Doğayı Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Güncel Boyutu”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8(1), 59-76.
- Yürüdür, Eren ve Toksoy, Mustafa (2017). “Halk Kültürü ve Doğa Koruma: Tokat Örneği”. *Gaziosmanpaşaa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(2): 161-176.
- Zhigunavo, Lidia & Taras, Raymond (2021). “Under the Holy Tree: Circassian Activism, Indigenous Cosmologies and Decolonizing Practices”. *Language and Society in The Caucasus, Understanding The Past, Navigating the Present*. Eds. Christofer Berglund et al. Sween: Unversus Pres AB.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.*